

תקציר

זהות היא חלק חיוני מתפקוד פסיכו-חברתי. מרבית הגישות העוסקות בזהות מסתמכות על עבודתו של אריקסון (Erikson, 1968), אשר טבע את התפתחות הזהות וגיבושה כמשימה העיקרית של גיל ההתבגרות. זהות בריאה ומפותחת אשר נוצרת בתהליך של חקירה שמסתיימת במחויבות הוצעה כחיונית לבריאותו הנפשית של הפרט (French, Seidman, Allen & Aber, 2006).

קיימות מספר גישות להבנת המשמעות של זהות אישית, ביניהן גישת סטאטוס הזהות של מרשיה (Marcia, 1966), גישת מרכיבי הזהות של צוריאל (צוריאל, 1990) והגישה הנרטיבית (McLean & Thorne, 2003). בעבודה זו נעשה שימוש בגישת מרכיבי הזהות של צוריאל, אשר מתבססת על התיאוריה של אריקסון וגישת סטאטוס הזהות של מרשיה. צוריאל תופס את הזהות כמורכבת מגורמים אשר בכל אחד מהם קיים רצף, וגם כמבנה גלובלי, דמוי גשטאלט (גבריאל-פריד וטייכמן, 2008). גישתו של צוריאל מפרטת את הזהות האישית לשבעה מרכיבים: תחושת מחויבות ומטרתיות, תחושת סולידריות והמשכיות, הכרה חברתית, משמעותיות, זהות פיזית, אמיתיות וטבעיות ותפיסת שליטה עצמית (צוריאל, 1990).

במקביל לחקר הזהות האישית, התפתחה ספרות נפרדת סביב זהות תרבותית. זהות תרבותית היא מקרה מיוחד של זהות חברתית. זהות חברתית מוגדרת כתחושת השתייכות לקבוצות חברתיות מסוימות, יחד עם הערכים והרגשות הנלווים להשתייכות זו (Schwartz, Montgomery & Briones, 2006). זהות תרבותית משקפת את התפיסה וההגדרה העצמית של חבר בקבוצה תרבותית כלשהי (Tartakovsky, 2009) ביחס לאותה תרבות. הספרות מתייחסת להיבטים שונים של זהות תרבותית, כגון התנהגות תרבותית (שימוש בשפה, קשרים חברתיים, מנהגים תרבותיים), ערכים תרבותיים (מערכת אמונות המקושרת לקבוצה מסוימת), והזדהות תרבותית (התקשרות לקבוצות תרבותיות ורגשות כלפיהן) (Schwartz, Unger, Zamboanga & Szapocznik, 2010).

מחקרים רבים בנושא זהות תרבותית מתבססים על עבודתו של ברי (Berry, 1997) אשר הציג מודל דו-ממדי של הטמעה (acculturation) המזהה כי שני ההיבטים העיקריים של הטמעה, שימור התרבות המורשת ואימוץ התרבות החדשה, שונים מבחינה קונספטואלית זה מזה ויכולים להשתנות באופן בלתי תלוי זה בזה. על בסיס הבחנה זו, יכולים להתפתח ארבעה סוגים של זהות תרבותית: זהות אינטגרטיבית (או דו-תרבותית, שימור התרבות המורשת ואימוץ התרבות החדשה), זהות נפרדת (שימור תרבות המקור ודחיית התרבות החדשה), זהות מוטמעת (assimilated), אימוץ התרבות החדשה ודחייה של תרבות המקור) וזהות שולית (marginalized), דחייה הן של תרבות המקור והן של התרבות החדשה (Phinney, Horenczyk, Liebkind & Vedder, 2001). מחקרים אלה התמקדו בעיקר בהתנהגות תרבותית. לעומתם, שוורץ ואחרים (Schwartz, Unger, et al., 2010) מציעים לבדוק גם הזדהות תרבותית, כדי לקבל תמונה שלמה יותר.

זהות אישית וזהות תרבותית נחקרו עד כה בנפרד. שוורץ ואחרים (Schwartz, Zamboanga,) (Weisskirch & Wang, 2010) משערים כי בחברה רב תרבותית, הזדהות תרבותית (עם תרבות אחת או יותר) יכולה לתרום לגיבוש זהות אישית במהלך ההתבגרות והבגרות המתהווה. טרטקובסקי (Tartakovsky, 2009) מציינ עניין מיוחד בחקר זהות של מהגרים צעירים - צעירים אלה מתמודדים עם יצירה בו-זמנית של זהות תרבותית וזהות אישית, ולכן חקר זהותם מאפשר לבחון את הקשרים ההדדיים בין זהויות אלו.

נוסף לעניין התיאורטי, במחקר המקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית יכול להיות גם עניין מעשי. זהות אישית וזהות תרבותית קשורות לתופעות בריאותיות חשובות, כגון בעיות התנהגות, שימוש בסמים והתנהגות מינית מסוכנת (Schwartz, Zamboanga & Weisskirch, 2008). אימוץ משולב של מנהגים הן של התרבות המורשת והן של התרבות המקבלת וכן זהות אישית מפותחת יותר, קשורים לפחות התנהגויות מסוכנות לבריאות. לכן, יש חשיבות לעבודה אמפירית הבוחנת את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית, בקבוצות מהגרים מגוונות במדינות שונות, על מנת לבסס תיאוריה אינטגרטיבית בנושא.

בנוסף, קיים קשר תיאורטי ואמפירי בין זהות תרבותית לתמיכה חברתית (Haslam, Jetten, 2009), וכן קשר תיאורטי בין תמיכה חברתית לבין זהות אישית (Schwartz et al., 2006). תמיכה חברתית ניתנת ומתקבלת בסבירות גדולה יותר, על ידי מי שתופסים עצמם כחולקים זהות חברתית (ובכלל זה זהות תרבותית) משותפת (Haslam et al., 2009). החזקה בכמה זהויות תרבותיות יכולה להוות מקור למשאבים חברתיים, תרבותיים וחומריים. האדם יכול לבחור בזהות המתאימה כדי לגייס מערכות תמיכה חברתיות רלוונטיות להקשר בו הוא פועל (בן-שלום והורנצ'יק, 2000). כמו כן, מחסור בתמיכה חברתית, עלול להוות מכשול להתפתחות זהות אישית. מוסדות חברתיים פורמאליים ובלתי פורמאליים בתוך תרבות מסויימת, מספקים את התמיכה הרבה ביותר לפרטים המחזיקים בערכים המאפיינים את התרבות (Schwartz et al., 2006). משום כך, מחסור בתמיכה ממוסדות חברתיים עלול להפוך את משימת בניית הזהות האישית לקשה יותר עבור פרטים בעלי זהות תרבותית שונה מזו של תרבות הרוב.

מטרת מחקר זה היא לבדוק את הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית בקרב מהגרים, וכן לבדוק האם תמיכה חברתית היא גורם מתווך בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית.

במחקר השתתפו 107 עולים בגילאי 18-30 מבריה"מ לשעבר. המשתתפים ענו על שאלונים בשפה הרוסית שבדקו זהות והזדהות תרבותית, זהות אישית, תמיכה חברתית ופרטים דמוגרפיים.

כצפוי נמצא קשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. הזהות האישית של משתתפים בעלי זהות תרבותית אינטגרטיבית או נפרדת נמצאה מפותחת יותר מאשר של משתתפים בעלי זהות תרבותית מוטמעת או שולית, כפי ששוער. כמו כן, הזדהות ישראלית וכן הזדהות רוסית תרמו באופן מובהק להסבר השונות של זהות אישית. ככל שההזדהות הישראלית או הרוסית של הנבדק היו חזקות יותר, כך זהותו האישית נמצאה מפותחת יותר. לבסוף, הוצע מודל תיאורטי לפיו תמיכה חברתית מהווה גורם מתווך בקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית. מודל זה לא אושש. עם זאת, מן הממצאים עלתה האפשרות של מודל חלופי, לפיו זהות תרבותית מתווכת את הקשר בין מידת הסיפוק מהתמיכה לבין

זהות אישית. מהממצאים מתברר כי זהות תרבותית והזדהות תרבותית קשורות שתייהן לזהות אישית, ובייחוד זהות תרבות המקור מקושרת לזהות אישית מפותחת יותר.

בדיון נדונו המשמעויות של הממצאים. הקשר בין זהות תרבותית לזהות אישית נדון בדגש על חשיבות שימור תרבות המקור וכן חשיבות של מדיניות קליטה פלורליסטית לעומת אסימילטיבית. כמו כן, נמצאו הבדלים בממצאים הקשורים לזהות תרבותית לעומת הזדהות תרבותית. למשל, נמצא קשר בין התנהגות תרבותית לשליטה עצמית ולעומת זאת קשר בין הזדהות תרבותית למחויבות ומטרותיות ולהכרה חברתית. הבדלים אלה נדונים בהקשר לצורך בבדיקה אמפירית של שלושת מרכיבי הזהות התרבותית (התנהגות, הזדהות וערכים) במחקרי המשך. מודל תיווך חלופי מוצע תוך התייחסות לספרות הקיימת והצעות למחקר עתידי. לבסוף, נדונות השלכות מעשיות של הממצאים הנוגעים לגיל עלייה וכן משמעויות לתוכנית התערבות שמטרתה לעזור למהגרים בגיל הילדות לפתח זהות תרבותית ואישית מוצלחת.